

Одеської області від 25.02.2011 р. № 43-VI. – Режим доступу : // http://ilyichevsk-rada.gov.ua/prot_zloch.php.

4. *Долженков О. Ф.* Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД ОВС : дис. ... д-ра юрид. наук / Долженков О. Ф. – Х., 2002.

5. *Ортинський В. Л.* Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Ортинський В. Л. – Х., 2004.

6. *Халілев Р. А.* Проблеми формування оперативно-розшукової стратегії України щодо протидії злочинності на ґрунті етноконфесійних суперечностей / Халілев Р. А. // Науковий вісник КЮІ ОДУВС. – 2009. – № 1. – С. 92-101.

7. *Дерев'ягін О. О.* Організація і тактика запобігання злочинам підрозділами карного розшуку в курортній місцевості АР Крим (за матеріалами діяльності ГУМВС України в АР Крим) : дис. ... канд. юрид. наук / Дерев'ягін О. О. – Львів, 2010.

8. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу від 03.06.2010. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/17307.html>.

9. Про затвердження Комплексної Програми профілактики правопорушень у Шевченківському районі на 2011-2015 рр.: Рішення X сесії VI скликання 2011 р. Шевченківської районної ради від 31.09.2011 р. – Режим доступу : <http://shevchenkovo.com.ua/programma-protid%D1%96%D1%7-zlochinst96>.

Надійшла до редакції

О.В. Кириченко

кандидат юридичних наук, доцент

О.А. Шевченко

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

ПРИНЦИПИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

Розглянуто карний розшук як суб'єкт запобігання злочинам, визначено та проаналізовано принципи запобіжної діяльності підрозділів карного розшуку.

Ключові слова: злочинність, злочин, протидія, запобігання, органи внутрішніх справ, карний розшук, принципи.

Рассматривается уголовный розыск как субъект предотвращения преступлений, определены и проанализированы принципы предотвращения преступлений подразделениями уголовного розыска.

Ключевые слова: преступность, преступление, противодействие, предотвращение, органы внутренних дел, уголовный розыск, принципы.

Criminal investigation as crime prevention subject is considered, principles of preventive activity of criminal investigation units are defined and analyzed.

Keywords: crime, fighting, prevention, law enforcement, criminal investigation, principles.

Постановка проблеми. В основі державної діяльності покладено керівні ідеї, принципи, що визначають її суть і характер, вказують на основні напрямки, з якими мають зв'язатися державні органи та посадові особи під час реалізації такої діяльності.

Принципи можуть виникати стихійно, з емпіричного досвіду, або ж формулюватися свідомо і на рівні теоретичних концепцій, набуваючи тим самим характеру наукових принципів. Останні більш концептуально виражають наукову думку, яка відбиває закономірності суспільного розвитку [1, с. 16].

Запобіжна діяльність як одна із форм протидії злочинності теж базується на певних принципах.

Особливе місце серед суб'єктів запобіжної діяльності посідають органи внутрішніх справ (далі – ОВС). Запобігання ОВС злочинам є видом діяльності служб, підрозділів та працівників названих органів, що здійснюється в межах їх компетенції і спрямована на виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів, застосування заходів до осіб з протиправною поведінкою з метою недопущення з їх боку злочинних дій, попередження та припинення злочинів.

Відповідно до Закону України “Про міліцію” [2] запобігання правопорушенням та їх припинення віднесене до числа основних завдань міліції. Міліція зобов'язана виконувати профілактичну функцію й у цьому зв'язку до основних обов'язків її працівників віднесене: попередження та припинення злочинів, виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також вжиття з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів.

Запобігання злочинам є базою для визначення окремих функцій у відповідній діяльності ОВС і зводиться до: запобігання конкретним злочинам; виявлення злочинів і осіб, які їх вчинили; розшуку злочинців; сприяння кримінальному судочинству; сприяння та забезпечення діяльності інших суб'єктів запобігання злочинам. Крім названих функцій, на погляд О.О. Юхна, напрямками діяльності ОВС є: оперативно-розшукова діяльність, досудове розслідування, забезпечення запобіжної діяльності [3, с. 68].

ОВС, на відміну від інших суб'єктів запобіжної діяльності, впливають на дуже широке коло об'єктів запобігання, здійснюючи запобіжну діяльність на всіх рівнях, в усіх видах і формах, використовуючи при цьому широкий арсенал різноманітних, як гласних, так і негласних, методів і засобів.

Головну роль в ОВС щодо запобігання та розкриття злочинів загальнокримінальної спрямованості відведено підрозділам карного розшуку.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемами запобігання злочинам правоохоронними органами займалися Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, Л.Д. Гаухман, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Е. Жалінський,

А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, І.І. Карпець, О.М. Костенко, Н.Ф. Кузнєцова, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, П.П. Михайленко, С.Г. Міщенко, В.П. Філонов, О.М. Яковлев та інші кримінологи. Питанням запобігання злочинам оперативними підрозділами, зокрема підрозділами карного розшуку, присвячені праці А.І. Алексеєва, В.В. Баранова, С.С. Галахова, Е.А. Дідоренка, М.О. Кисельова, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, А.Г. Лекаря, В.С. Овчинського, С.С. Овчинського, М.Й. Сидоренка, О.О. Юхна та інших.

Проте сьогодні принципам запобіжної діяльності підрозділів карного розшуку приділено недостатньо уваги сучасними дослідниками.

Метою статті є визначення та аналіз принципів діяльності підрозділів карного розшуку щодо запобігання злочинам.

Виклад основного матеріалу. Принципи діяльності підрозділів карного розшуку щодо запобігання злочинам ґрунтуються на загальних принципах запобігання злочинам, принципах діяльності підрозділів карного розшуку взагалі та принципах оперативно-розшукової діяльності зокрема.

Принципи запобігання злочинам – стрижневе поняття, фундаментальна основа системи, що забезпечує її динамічний і поступальний розвиток. Вони містять в собі основоположні ідеї, які відображають основні закономірності функціонування відповідних механізмів. При цьому роль вказаних принципів є надзвичайно важливою для здійснення процесу як у цілому, так і окремих його елементів, кожний з яких повною мірою підлягає їх дії [4, с. 27].

Принципи запобігання злочинам повинні бути нормативно закріплені на рівні спеціалізованого акта [5, с. 169]. Як зазначив О.О. Юхно, роль і значення принципів, що виражають тенденції і напрями функціонування соціальної системи, можуть бути правильно усвідомлені і розкриті тільки в нерозривному зв'язку з конкретними правовими нормами [4, с. 28-29].

Так, попередження злочинів, відповідно до Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів, ведеться за принципами:

- законності, тобто здійснення лише таких заходів, що безпосередньо передбачені нормативно-правовими актами України;
- гуманізму, тобто переваги методів переконання, тобто застосування примусових заходів, але лише після вичерпання всіх інших заходів впливу;
- гласності, тобто висвітлення в державній статистиці та засобах масової інформації відомостей про стан роботи з попередження злочинів [6].

Наприклад, Я.Ю. Кондратьєв та О.М. Джужа до принципів попередження злочинності відносять: законність, гуманність, наукову обґрунтованість, демократизм, диференціацію, своєчасність, плановість, комплексність [7, с. 114].

На підставі аналізу чинних нормативно-правових актів України, які регламентують діяльність суб'єктів запобігання злочинам, та сучасних поглядів з зазначеної проблематики запобіжна діяльність, як одна з форм протидії злочинності, має базуватися на таких принципах:

- законності (суб'єкти запобіжної діяльності зобов'язані точно виконувати вимоги чинного законодавства України та інших нормативно-правових актів);

- дотримання конституційних прав та законних інтересів громадян (по-перше, цей принцип включає в себе право на свободу і особисту недоторканість, що є загальноправовим інститутом, до якого належить фізична, духовна, моральна і психологічна недоторканість особи; по-друге, принцип невтручання в особисте і сімейне життя особи, який передбачає гарантію на особисту і сімейну таємницю, на забезпечення можливості перебувати у стані відносної незалежності від держави, правоохоронних органів і суспільства. Тут головним змістом є конфіденційність інформації про особисте і сімейне життя як сукупності задокументованих та публічно оголошених відомостей. Ухвалюючи рішення про здійснення певних запобіжних заходів і подальшу реалізацію отриманих фактичних даних, суб'єкт запобігання злочинам повинен відокремити відомості щодо особистого життя, сімейної поведінки та інших даних стосовно підозрюваної особи, якщо вони не свідчать про вчинення заборонених законом дій);

- наукової обґрунтованості (дотримання суб'єктами запобігання злочинності форм і методів запобіжної діяльності, розроблених кримінологією, при їх виборі й використанні);

- демократизму (широка участь у запобіжній діяльності державних органів, громадських формувань, а також окремих громадян);

- своєчасності (випереджаюче проведення запобіжних заходів, які б не дали можливості вчинити злочин);

- плановості (проведення запобіжних заходів згідно з відповідною програмою, а не спонтанно);

- комплексності (використання різноманітних форм, методів і засобів, спрямованих не лише на злочинність, а й на соціальні, економічні, політичні, духовні та інші умови, що впливають на неї);

- гласності (цей вид діяльності є відкритим для суспільства, доступним для громадян, засобів масової інформації; суспільство здійснює контроль за протидією злочинності, забезпечуючи тим самим законність цієї діяльності та сприяючи підвищенню її ефективності);

- гуманізму (за своїм характером профілактична діяльність як вид запобіжної діяльності є гуманістичною, оскільки має виховний характер, дозволяє не застосовувати до особи засобів кримінального права);

- диференціації (виявлення різних та споріднених явищ, факторів і процесів, що породжують злочинність, а також впливають на правопорушника, врахування індивідуальних особливостей злочинця);

- взаємодії з органами державної влади та населенням (громадяни

мають право, а органи управління наділені обов'язками сприяти правоохоронним органам у виконанні завдань запобігання злочинності);

– наступальності (оперативності) (швидкість та безперервність, активність та узгодженість дій суб'єктів запобіжної діяльності, залучення всього масиву сил і засобів під час здійснення запобіжної діяльності).

Підрозділи карного розшуку як суб'єкти запобіжної діяльності виконують такі завдання:

– забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав, свобод і законних інтересів, власності, інтересів суспільства та держави від злочинних посягань;

– вжиття оперативно-розшукових заходів щодо виявлення і розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, у тому числі минулих років, документування протиправної діяльності учасників організованих груп і злочинних організацій, протидія груповій злочинності, незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і наркотичних засобів, а також визначення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів;

– розшук осіб, які ухиляються від досудового слідства, суду та відбування покарання, безвісно зниклих осіб, встановлення особистості громадян, хворих і дітей, які за станом здоров'я та віком не можуть надати належних відомостей про себе, а також ідентифікація невпізнаних трупів;

– виявлення осіб, від яких у зв'язку з їх злочинною діяльністю в минулому, антигромадським способом життя або поведінкою можна очікувати вчинення злочинів, профілактична робота з ними;

– з урахуванням криміногенної ситуації, що складається на території обслуговування, розстановка джерел оперативної інформації з метою перекриття криміногенних об'єктів та осіб, які перебувають на обліках в ОВС, узяті в оперативну розробку, розшукуються за вчинення злочинів;

– дотримання законності й дисципліни в діяльності;

– безпосереднє впровадження досягнень науки і техніки, передового досвіду, новітніх форм і методів з метою попередження і розкриття злочинів, протидії груповій та організованій злочинності, а також розшуку злочинців, безвісно зниклих громадян і встановлення особи невпізнаних трупів [8].

Таким чином, відповідно до своїх основних обов'язків підрозділи карного розшуку щодо запобігання злочинам:

– при здійсненні оперативно-розшукових заходів виявляють причини й умови вчинення злочинів;

– проводять оперативно-розшукові заходи щодо виявлення осіб, які готують або висловлюють намір вчинити злочин, вживають заходів оперативно-розшукового характеру до цих осіб для відмови їх від вчинення злочину або явки з повинною;

– у разі виявлення ознак готування до злочину здійснюють документування цих протиправних дій для подальшого реагування;

– разом з іншими підрозділами ОВС вживають заходів до усунення умов, які сприяють готуванню до злочину, забезпечують безпеку осіб або майна, щодо яких можливе злочинне посягання, застосовують інші запобіжні заходи, що виключають можливість вчинення злочину.

Відповідно до Положення про Департамент карного розшуку МВС України, затвердженого наказом МВС України від 30.06.2009 р. № 285 [8], підрозділи карного розшуку здійснюють свою діяльність за лінійним та зональним принципами, на підставі поєднання єдиноначальності, гласних і негласних засад в оперативно-розшуковій діяльності, перспективного та поточного планування, дотримання конспірації, режиму секретності, з урахуванням наукових рекомендацій та передового досвіду, персональної відповідальності кожного працівника за стан справ на дорученій ділянці роботи.

Лінійний принцип передбачає ґрунтовне вивчення основних напрямків оперативно-службової діяльності підрозділів карного розшуку з метою організації боротьби з окремими видами злочинних посягань або поширених злочинів, а зональний – оперативне обслуговування та організацію розкриття і виявлення злочинів на певних закріплених за підрозділами карного розшуку територіях, дільницях, зонах.

Зазначені принципи діяльності дають змогу підрозділам карного розшуку ефективно планувати роботу щодо запобігання злочинам на певній адміністративно-територіальній одиниці та ефективно здійснювати запобіжну діяльність щодо конкретних видів злочинів. Одним із суб'єктів оперативно-розшукової діяльності є оперативні підрозділи ОВС, зокрема карний розшук.

Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах, які відображають її сутність та методи регулювання. Відповідно до ст. 4 Закону від 18.02.1992 р. “Про оперативно-розшукову діяльність” [9] ОРД ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням.

У теорії оперативно-розшукової діяльності виділяють такі основні принципи ОРД:

– конституційні принципи: принцип права на свободу та особисту недоторканість; принцип недоторканності житла; принцип таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; принцип поваги до гідності особи; принцип невтручання в особисте і сімейне життя людини; принцип презумпції невинуватості;

– загальні принципи: принцип законності, принцип об'єктивної істини, принцип взаємодії з органами державного управління і населенням;

– спеціальні принципи: принцип поєднання гласних і негласних заходів у визначенні джерел інформації, принцип конспірації, принцип наступальності, принцип конфіденційності негласного співробітництва.

Однією із форм оперативно-розшукової діяльності є оперативно-розшукове запобігання. Оперативно-розшукова діяльність визначена

комплексною запобіжною функцією у системі загальних завдань проти-дії злочинності.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” одним із обов’язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, є вживання необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснення профілактики правопорушень.

Оскільки оперативно-розшукове запобігання злочинам здійснюється оперативно-розшуковим шляхом, то з цього логічно випливає, що принципам цього виду запобігання притаманні певні риси оперативно-розшукової діяльності. Відтак, необхідно виходити, насамперед, з правового та функціонального призначення оперативних підрозділів ОВС, які здійснюють гласні і негласні заходи не тільки в інтересах кримінального судочинства, а й безпеки суспільства і держави в цілому з урахуванням конституційних, кримінальних та кримінально-процесуальних правових норм. При цьому систему принципів ОРД складають самостійні, відносно незалежні та водночас рівноправні принципи, які впливають із базової (основоположної) конституційної норми – людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції).

Запобіжна діяльність підрозділів ОВС, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, ґрунтується на таких основних принципах:

- законності;
- забезпечення охорони конституційних прав та законних інтересів громадян;
- наукової обґрунтованості (дотримання суб’єктами оперативно-розшукового запобігання форм і методів запобіжної діяльності, розроблених теорією та практикою оперативно-розшукової діяльності, при їх виборі й використанні);
- своєчасності (випереджаюче проведення оперативно-розшукових та інших заходів, які б не дали можливості вчинити злочин);
- плановості (проведення оперативно-розшукових заходів щодо профілактики злочинів відповідно до планів роботи за цим напрямком на певний строк);
- комплексності (використання різноманітних форм, методів й засобів, спрямованих не лише на злочинність, а й на соціальні, економічні, політичні та інші умови, що впливають на неї);
- гуманізму (за своїм характером оперативно-розшукова профілактика як форма оперативно-розшукового запобігання є гуманістичною, оскільки ця діяльність має виховний характер, дозволяє не застосовувати до особи засобів кримінального права);
- взаємодії з органами державної влади та населенням;
- поєднання гласних та негласних оперативно-розшукових заходів;
- наступальності (оперативності) (швидкість та безперервність, ак-

тивність та узгодженість дій суб'єктів запобіжної діяльності, залучення всього масиву гласних та негласних сил і засобів під час здійснення запобіжної діяльності);

– конспіративності (організація оперативно-розшукового запобігання здійснюється в умовах конспірації форм і методів, які використовують працівники оперативних підрозділів ОВС з метою отримання інформації щодо виявлення та недопущення вчинення злочинів, що мають таємний характер);

– конфіденційності (цей принцип полягає у нерозголосі, таємничих, довірчих стосунках працівника оперативного підрозділу ОВС і особи, яка добровільно погодилась на негласне співробітництво, та за допомогою яких здійснюється оперативно-розшукове запобігання) [10, с. 295-296].

Висновок. Таким чином, запобіжна діяльність підрозділів карного розшуку повинна базуватися на таких принципах: законності, дотримання конституційних прав та законних інтересів громадян, наукової обґрунтованості, своєчасності, плановості, комплексності, гласності, гуманізму, взаємодії з органами державної влади та населенням, використання гласних та негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів, наступальності (оперативності), діяльності за лінійним та зональними принципами.

Очевидно, зазначений перелік принципів не є вичерпаним. Встановлення всього кола принципів, притаманних цьому виду діяльності підрозділів карного розшуку, їх зміст та відповідна класифікація потребують подальшого комплексного дослідження із зазначеної проблематики.

Бібліографічні посилання

1. Колодій А. М. Принципи права України : монограф. / А. М. Колодій. – К., 1998.
2. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 // ВВР України. – 1991. – № 4. – Ст. 20 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Юхно О. О. Оперативно-розшукове запобігання злочинам органами внутрішніх справ: теоретичний і прикладний аспекти : монографія / О. О. Юхно. – Одеса, 2010.
4. Юхно О. О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ / О. О. Юхно. – Одеса, 2010.
5. Социальная профилактика правонарушений : советы, рекомендации. – М., 1989.
6. Про затвердження Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів : наказ МВС України від 25.06.2001 № 507.
7. Кримінологія : підручник / Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г., Михайленко П. П. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи – К., 2002.
8. Про організацію діяльності Департаменту карного розшуку та підрозділів карного розшуку ГУМВС, УМВС : наказ МВС України від 30.06.2009 № 285.
9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (із наступними змінами та доповненнями).
10. Кириченко О. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам / О. В. Кириченко // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : міжнародна науково-практ. конф., 5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя (матеріали: у 3-х ч.). – Запоріжжя, 2010. – Ч. I. – С. 294-296.

Надійшла до редакції 11.06.2012